

Екатерина НАМИЧЕВА, ТОДОРОВСКА, Петар НАМИЧЕВ

СЕЛСКАТА КУЌА ВО ОХРИДСКАТА ОБЛАСТ ОД 19-ОТ ВЕК

Клучни зборови: чардак, живеалиште, населба, дрво, камен

Апстракт: *Руралната концепција на населбите во охридско најчесто е од збиен тип, поставени во рамничарскиот или ридскиот предел, каде се создале услови за развој на живеалиштата. Притоа доминантен модел на куќа претставува куќата со приземје и кат, која еволуирала со затворен и отворен чардак. Зголемениот обем на природните ресурси на езерото, планинските и котлински предели создале можности за различни креативни, просторни, конструктивни и естетски вредности на живеалиштата. Големите број на модели на живеалишта во селските населби претставува дел од градителското наследство на богатиот културен и историски регион.*

Градот Охрид содржи богата историска и културна традиција, која се рефлектира и во делот на станбеното живеење во градот, каде се создал голем фонд на автентични, автохтони форми на куќи. Големите потенцијал на градбите од урбаната средина извршил влијание и во руралните околни предели, населбите во околината на Охрид, каде континуирано се одвивал развоен процес на живеалиштата, приспособени на социјалната, економската и културната средина на регионот.

Руралната концепција на населбите во охридско најчесто е од збиен тип, поставени во рамничарскиот или ридскиот предел. Населбите во ридскиот предел се формирани според конфигурацијата на теренот со пад (Рамне, Велестово, Рача). Положбата на населбите се одредувала според потребите на новите населени семејства при нејзиното основање. Потребно било да има обработлива површина во околината, да ги задоволи потребите на занимањето на семејствата, на пример за риболов (Пештани, Трпејца, Коњско, Љубаништа), за земјоделство (Лакочерај, Орман,) сточарство (Велестово, Рамне) и сл. Семејствата со себе носеле одредени свои традиционални

верувања во однос на формата и големината на куќата, а со тоа се формирал и одреден изглед на населбата. Доминирал пејзажот од околината каде со шумските предели кои биле во непосредната околина на населбата, се создавале удобни услови за живот и просперитет на семејствата. Според густината на куќите во населбата, може да се одреди и староста, односно постарите датирани населби имаат погуста положба на куќите (Пештани, Трпејца), додека населбите со помалку густ распоред на куќите се со посовремена концепција, одоносно поголемо растојание се оставало помеѓу куќите. Најчесто се практикувала поделбата на територијата по маала, каде што во средината се одредувал отворен простор - *сред село*. Имињата на маалата се одредувале според доселените родови во населбата. Во периодот на крајот на 18-от век населбите биле мали, со мал број куќи, подоцна во 19-от век се населуваат поинтензивно нови фамилии, а особено после почетокот на 20-от век се чувствува видливо зголемување на куќите и бројот на населението (Трифунски 1992). Населбите во регионот на Охрид се најчесто од збиен тип со различна големина на дворната површина. Во населбите од ридскиот и подпланинските појаси (Рамне, Велестово, Скрабатно) имаат мала дворна површина, која најчесто е во функција за организација на градина, бавча и стопански згради (фурна, амбар и сл.) и за стопанските потреби на семејството.

Додека во рамничарските делови населбите имаат во непосредната околина на куќите обработливо земјоделско земјиште (Горно Лакочерај, Долно Лакочерај, Велгошти, Орман, Вапила, Лескоец).

Според големината населението во населбите се менува бројот на населението при крајот на 20-от век, односно во рамничарските села имаме доселување; Велгошти (2200), Долно Лакочерај

(650.), како и покрај езерските населби Пештани (1400), Трпејца (360), додека во подпланинските населби имало тенденција на намалување на бројот на населението; Велестово (1100), Коњско (590), Косел (650), Вапила (125), Рамне (590), Љубаништа (185), Завој (41), Опењца (104), Куратица (417). (Панов 1998)

Во почетокот се граделе приземни куќи од неколку простории, според можностите на семејството. Овој тип на приземни куќи се граделе до почетокот на 20-от век, кога се зголемува економската моќ на христијанското население и се градат куќи со приземје и кат.

Притоа населбите се развивале во одреден континуитет според економските услови и миграциите на населението од селските населби кон градот. На тој начин се напуштал традиционалниот начин на градење на куќите, воедно со примената на современите материјали се менувала и формата и надворешниот изглед на куќите.

Модели на куќи

Зголемењот на природните ресурси на езерото, планинските и котлински предели создале можности за различни креативни, просторни, конструктивни и естетски вредности на живеалиштата.

Големата разновидност на модели на куќи кои се граделе во овој регион, создава можност за дефинирање на одредени специфични куќи, кои би можеле да се наречат карактеристични за населбите. Сепак, според бројот и застапеноста на одредени форми кои се повторуваат во најголем број, можеме да издвоиме неколку карактеристични модели на куќи.

Модел 1 - Куќа со кат, со отворен чардак (Косел)

Куќите со приземје и кат, каде што чардакот е застапен на најголемиот дел од основата, претставува најзастапен модел на просторен распоред, кој јасно се одразува на надворешниот изглед. Чардакот е отворен поради благата клима, но и поради неговата функција на простор кој ги поврзува сите останати простории. Приземјето најчесто е затворено, и со помошни простории за складирање на храна и покуќнински предмети.

Просторната организација на катот содржи решение најчесто со централен ходник или чардак (отворен со балкон, или затворен), кој на предната фасада завршува со балкон, кој се покрива со конструкција на фронтон, отворен или затворен. Покрај ова просторно решение, кога површината на чардакот е доминантна на катот, како дел или

по целата широчина на предната фасада, тогаш се создава отворена концепција, со најголемо влијание од големината и формата на чардакот.

Конструктивниот систем се реализира во приземјето со сид од камен, додека на катот во зависност од големината на чардакот и неговата пложба се комбинираат двата конструктивни системи со скелетната дрвена конструкција. Овој модел е најраспространет во сите региони и пошироко на просторите на Балканот во истиот временски период на 19-от век. Куќата со најчесто отворен чардак наречен - *чардаклија*, има најголемо влијание и бил најзастапен тип на куќа во регионот.

Начинот на формирање на комплексната просторна содржина на куќата се реализирала напредно со создавањето на конструктивниот систем, каде и отворите и зајакнувањата на конструкцијата се формирале во истиот градежен процес. Притоа одредено влијание се чувствува и од страна на големиот број на градителски тајфи кои пренесувале одредени искуства и од другите региони.

Во однос на декорацијата на надворешниот изглед на куќата од регионот се дефинира скромна применета обработка на одредени конструктивни елементи, седлата на спојот помеѓу дрвените столбови и греди, кои имаат покрај конструктивната улога на зајакнување на скелетниот систем, и декоративна улога. Отворите со правилни геометриски форми, се применуваат и на дрвената ограда на чардакот, по целата негова должина (Долно Лакочерај). Одредени скромни декоративни засекувања со одреден ритам се применуваат при обработката на стреите, дрвените елементи на прозорците, вратите, ерекерите и сл.

Според формата и положбата на чардакот можеме да дефинираме: 1.А. куќа со странично поставен чардак (Косел, Куратица, Ливоишта, Опеница, Рамне, Скрабатно, Завој, Долно Лакочерај), 1.Б. куќа со централно поставен чардак (Косел, Куратица, Расино, Скрабатно, Вапила, Завој, Долно Лакочерај, Орман и 1.В. Куќа со чадак по цела широчина (Косел, Куратица, Ливоишта, Опеница, Рамне, Расино, Скрабатно, Вапила, Велестово, Велгошти, Долно Лакочерај, 1.Г. Куќа со неправилна форма на чардак.

Овој тип на живеалиште претставува наједноставен просторен концепт на неколку простории, кои се неопходни за функционирањето на намената за живеење. Иако се градени во периодот на првата половина па се до средината на 20-от век, сепак имаат скромна содржина.

Конструкција на куќата има вообичаени карактеристики за селската куќа од истиот период на поширокото подрачје. Најчесто на подлога од камени темели се поставува камен сид на дел од

основата, најчесто од задната страна, додека другите надворешни ѕидови се формирани со лесна бондручна конструкција, исполнета со плит, и премачкана од надворешната страна со смеса од кал и слама.

Покривањето е најчесто со четвороводен покрив, со керамида како покривач. Просторната содржина е поставена во една целина, каде во симетричен распоред со централен ходник од двете страни со по една просторија.

Модел 2 - Затворен тип

Овој тип на затворен просторно конструктивен систем претставува првичен и поедноставен тип на живеалиште, каде се доминантни економската положба на семејството и скромните потреби. Често овој тип се поврзува со еден од почетните форми на живеалишта кои се граделе во 19-от век, а кои подоцна се развивале според зголемените потреби и сваќањата за одредена посовршена форма на куќа во регионот. Најчесто во просторната организација, се користи само приземјето, додека подоцна на катот се гради балкон кој е продолжение на просторот на затворениот чардак.

Според формата и положбата на чардакот можеме да дефинираме: 2.А. Куќа од затворен тип со централен балкон и тимпанон (Косел, Куратица, Опеница, Вапила, Завој, Горно Лакочерај, Долно Лакочерај, Орман). 2.Б. Куќа од затворен тип без балкон и чардак (Куратица, Рамне, Завој, Долно Лакочерај, Орман)

Модел - основа со форма на буквата Г

Според формата на основата на куќата можеме да дефинираме 3.1. Куќа со отворен чардак со основа во форма на Г (Куратица, Опеница, Расино, Завој, Долно Лакочерај, 3.2. Куќа со чардак по целата должина (Долно Лакочерај)

Моделот на куќа која во основа има форма на буквата Г, претставува куќа која се градела во почетокот па се до средината на 20-от век, како одраз на влијанијата од градбите од другите региони и приспособување на модернизирање на правоаголната форма на просторната организација на основата и целокупниот изглед на фасадата на куќата.

Притоа се применуваат усовершени градителски постапки и дополнување на основната форма на куќата, приспособување на условите на локацијата и употребата на нови актуелни градежни материјали (керамиди, дополнителна обработка на камен, нови градежни материјали и техники).

Сите наведени типови на просторна организација на куќата имаат своја хронологија на развој,

која е поврзана со вистинските потреби и можности на една заедница или семејство. Трансформацијата на просторот исто така се реализира според тековните промени во семејството каде што поедини членови формираат свое засебно семејство. На тој начин во контекст на актуелните потреби на периодот во кој се градени куќите имаат одреден белег, кој е препознатлив не само во примената на просторната организација, употребата на одреден конструктивен систем, туку и во надворешниот изглед на фасадата, односно структурата на материјалите кои се употребени. Појдовната концепција на живеалиштата започнала од локалните потреби на населението, каде доминира покрај структурата на семејната заедница и достапноста на материјалите за градба. Природните ресурси се поврзани со локалните наоѓалишта на камен, квалитетот на шумски предели, каде се користи за градежен материјал на дрво, како основа за градежниот концепт на градбата и квалитетот на структурата на земјата, која на повеќе начини се вградува во конструкцијата (врзно средство, облога, исполна, дополнителни обработки и сл. Притоа концептот на живеалиште добива различен план според одредени елементи на традицијата, како и на целокупната форма на градбата. Моделот на големината на живеалиштето постојано се менувал во насока да се следат тогашните потреби на населението. Сепак и покрај големите можности не можеме да говориме за поголема застапеност на одреден модел на куќа без притоа да се споменат сите фактори што влијаеле на архитектонско градежната форма.

Факторот клима има релативно големо влијание, во регион каде во непосредна околина е езерото како водено пространство, кое влијае со климатските и природните специфики, се до ридските шумски предели, и Галичица со која се создава предел поволен за создавање на населби, стопанска структура на дворни места, со помошни објекти, како и вклопеност во околниот пејзаж. Климата во одредени населби во зависност од положбата, се формира живеалиште во одреден првичен концепт, кој потоа занемарува одредени климатски влијанија и се приспособува кон локалните сваќања за потребите на семејството.

Сепак при изборот на конструктивниот систем и применетите материјали, покрај локалните услови, сепак преовладува доминацијата на каменот при градењето, најчесто на приземјето, каде што дел од катот се гради во скелетен - бондручен систем. Чардакот како повеќе функционален простор, отворен најчесто, се приспособил и на традицијата на неговата примена, но и на климата на регионот. Поретко се затвора чардакот, на ка-

тот, каде претставува простор за комуникација со другите простории.

Близината на околниот пејзаж каде доминира каменот како доминантен достапен градежен материјал, влијае особено при градењето на приземјето на куќата и нејзино поврзување со подлогата, заради долготрајност на опстојување на градбата. Различниот тип на камен, со цврста структура (гранит, речен, езерски) или послаба структура (лиснаец). Обработката на камен е помалку застапена, тој се применува во необработена форма, за градење на сидовите, подните подлоги, скалите, додека во обработена форма се применува за прецизните аголни парчиња или за одредени декоративни детали на фасадата или како дел од декорацијата на влезната врата или порта. Во помал број случаи е застапена обработката на стреата со камени плочи, над кои налегнува дрвената конструкција на покривот.

Земјата со одредени градежни карактеристики се наоѓа во непосредната околина, од каде се пренесува во околината на куќата, најчесто црвеница или глина, која е добра за понатамошна подготовка. Земјата се користи за поврзување на камењата во камениот сид, за исполна на подовите, сидните површини од внатрешната и надворешната страна и сл.

Дрвото се набавува од околните шуми, каде се вградува, како за носечката конструкција на неколкуте нивоа. Дрвениот материјал кој се употребува за градење на куќите потекнува од непосредната околина, и според вегетативните карактеристики, колоритот и структурата успешно се вклопува во околниот пејзаж.

Применетиот материјал за градење на куќите се практикувал да се подготвува според одредени претходни народни познавања и верувања околу начинот на донесување на материјалите за сечење на дрвата, обработката на земјата за различна намена и сл. На тој начин според потребите на семејството се дефинира и просторниот распоред и конструктивниот систем на живеалиштето.

Заклучок

Севкупниот изглед на живеалиштето е од заворен тип, со сите економски и станбени содр-

жини организирани на едно, најчесто на две а поретко и на три нивоа. Формата на куќата се вклопува во вообичаениот систем на организација на живеалиштата од регионот, со минимални специфични отстапувања, кои се повеќе резултат на инвентивноста на градителските тајфи отколку на значајни потреби на семејната заедница. Притоа не може строго да се дефинира одреден модел специфичен за регионот,

Под влијание на езерото и другите природни ресурси, туку повеќе за прилагодување на постоечките модели кон одредени минимални модификации, поврзани со специфичното занимање на населението.

Одредени специфики на станбените градби од охридскиот регион се однесуваат и на куќите и населбите од струшкиот регион, во однос на начинот на градење, моделот на куќа, примената на градежни материјали, локалните сфаќања за формата и обичаите околу градењето на живеалиштата и сл. (Намичев 1997).

Куќата во регионот на Охрид ги запазила основните традиционални вредности, во однос на формата на населбата, начинот на поставување на куќата во однос на природниот пејзаж, оптималноста на просторот приспособен на потребите, притоа со почитување на веќе постоечките форми. Во регионот се запазиле неколку основни модели, кои се модифицирале со текот на времето, но ја задржале основната концепција на функционалноста, економичноста, како и во однос на еколошките материјали кои се преземале од непосредната околина (Намичев 2023).

Впечатокот на градителскиот фонд на регионот има своја линија на автентичност на изборот на куќи, која се формирала според одредени потреби и сфаќања за традицијата на населението. Притоа можеме да дефинираме одредени специфики на локалниот израз, каде забележително влијание има придонесот на градителите особено на надворешната обработка, на изборот и обработката на каменот и дрвото, што создава одредена специфика на руралната куќа во охридската област. Големите број на модели на живеалишта во селските населби претставува дел од градителското наследство на богатиот културен и историски регион.

Литература

Митрески П. (1983) Занаетството во охридско струшкиот регион 1918-1970, Студентски збор, Скопје.

Намичев П. (1997) Профаното архитектонско творештво во струшката област во 19 и почетокот на 20 век, Друштво за наука и уметност, Изворник 1-2, Струга, 195-212.

Намичев П. (2023) Традиционалната архитектура од Охрид и Струга од 19 век, Скопје.

Панов М (1998) Енциклопедија на селата во Република Македонија, Скопје, Лексикографија

Томовски К. (1979) Архитектурата во Охрид и Охридско, Семинар, Охрид, 263-272.

Трифунски Ф.Ј. (1992) Охридско-струшка област, Антропогеографски проучувања. Београд, САНУ

Ekaterina NAMIČEVA TODOROVSKA, Petar NAMIČEV

THE VERNACULAR RURAL HOUSE IN THE REGION OF OHRID IN THE 19TH CENTURY

Resume

The vast potential of the objects from the urban parts has made huge influence in the surrounding rural areas i.e., the settlements in the vicinity of Ohrid, where the development process of the housing objects adjusted to the social, economic and cultural conditions of the region, took place in continuance.

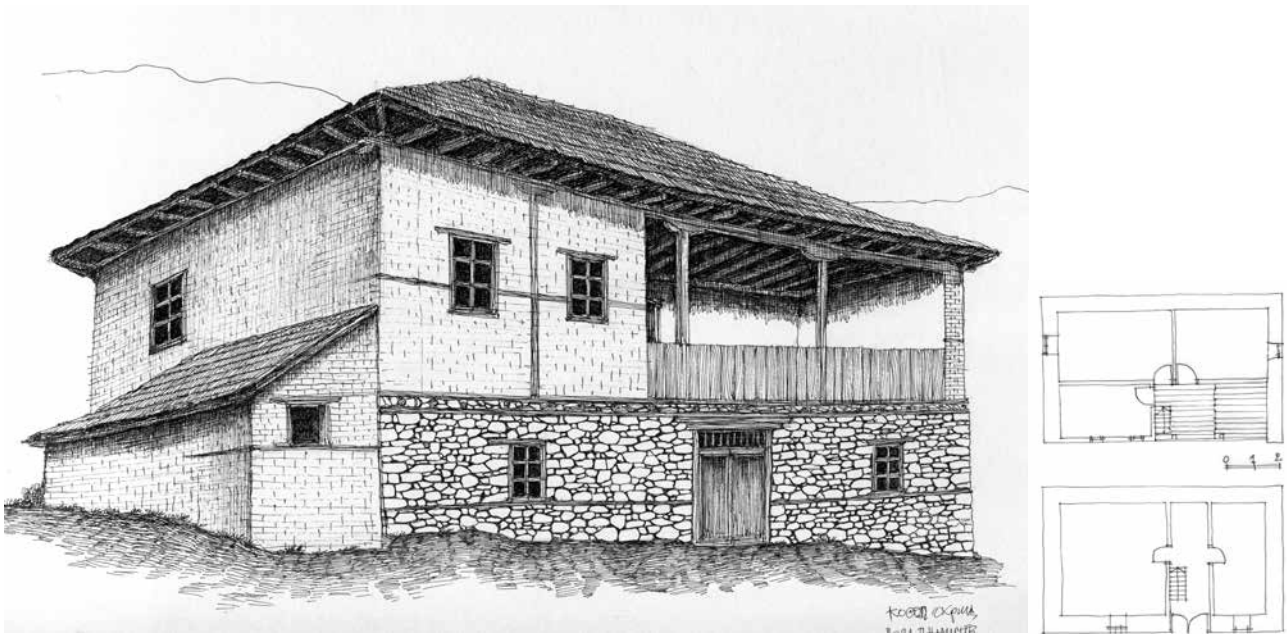
The house, usually with an open loggia called – čardaklija, made the biggest influence and became the most prominent type of house in the region. According to the form and the position of the loggia we can define: 1.A. house with laterally placed loggia; 1.B. house with a centrally placed loggia and 1.C. house with a loggia spreading over its entire width and 1.D. house with an irregularly formed loggia.

The spatially closed constructive system – model 2, represents the original and simplified type of a living object, in which the economic position of the family, as well as its modest needs are dominant. Often this type is related to one of the initial forms of houses which were built during the 19th century, and which later on developed in accordance to the

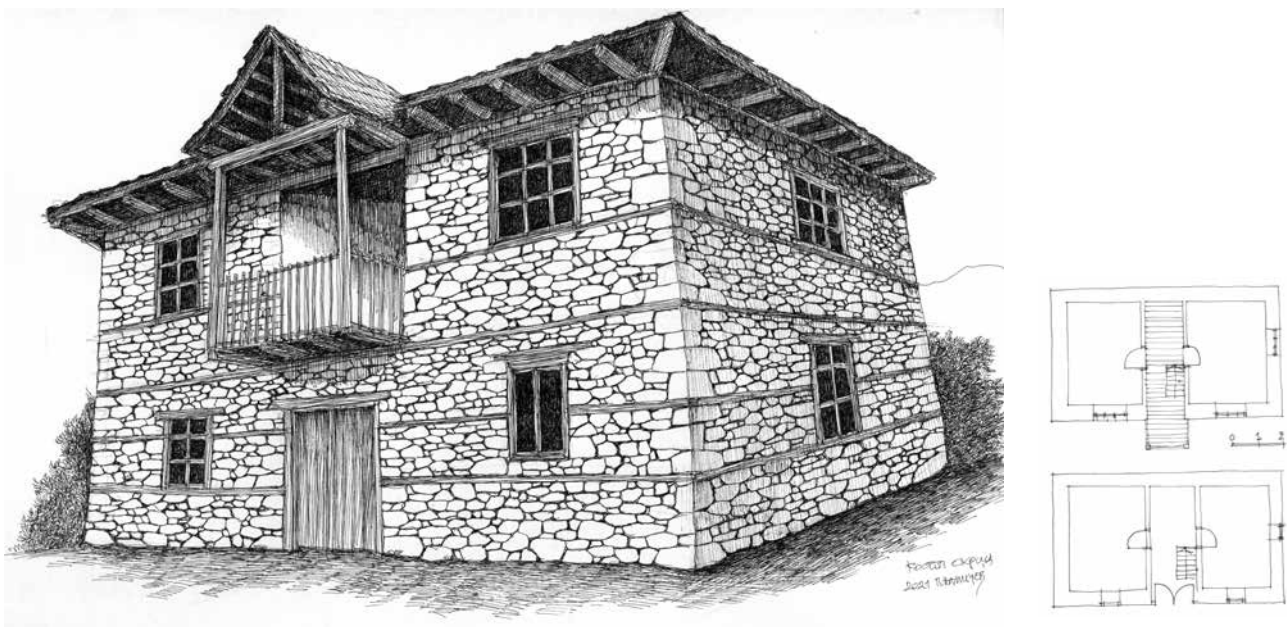
increased needs and the understanding of certain more perfected forms of houses in the region.

Regarding the form of the base of the house, in the case of model 3 we can define: 3.1. House with an open loggia with a form of a right angle with one elongated side; 3.2. House with a loggia around its entire length.

The house in the region of Ohrid has preserved the basic traditional values in regard to the form of the settlement, the place of the house in regard to the landscape, the optimal use of the space adjusted to the needs, while at the same time following the already existing forms throughout this process. Several basic models were preserved in the region, which although modified in the course of time, still maintained the basic concept of the functionality, the economic use, as well as the use of eco-friendly materials gathered from the approximate vicinity. The large number of models of living objects in the rural settlements represents part of the building heritage of the lavish cultural and historical region.

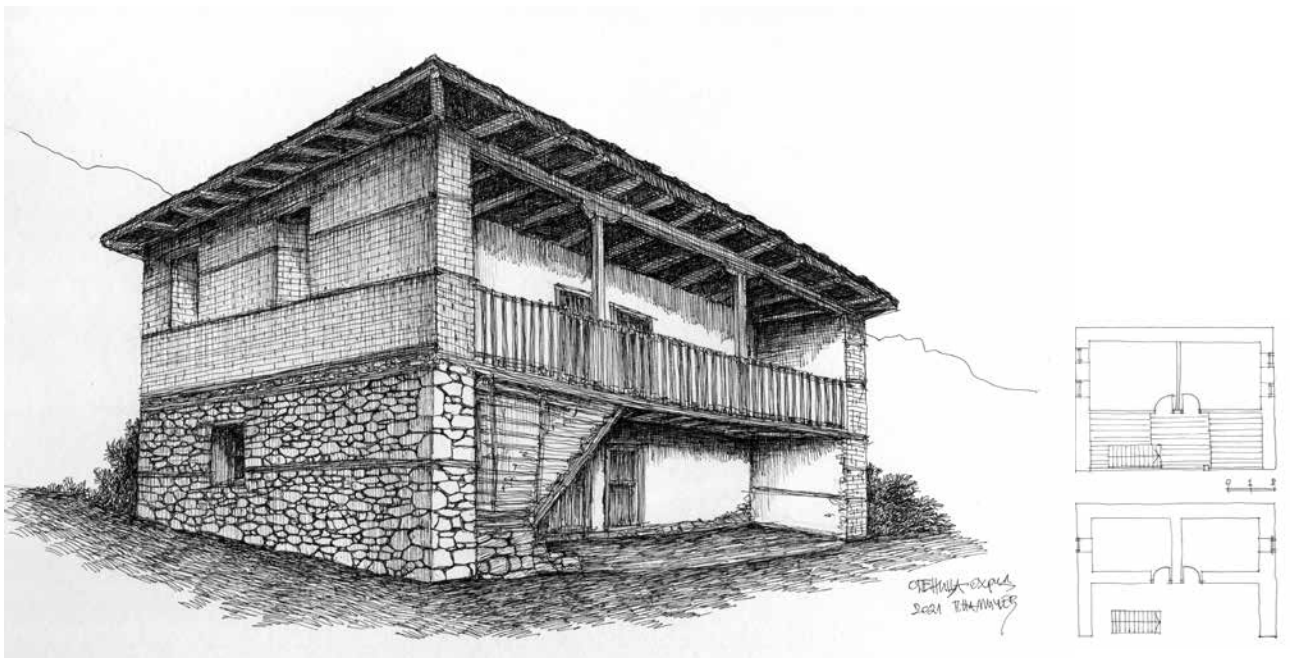
Сл.1.Изглед и основа на куќа со отворен чардак (модел1), Косел, охридско

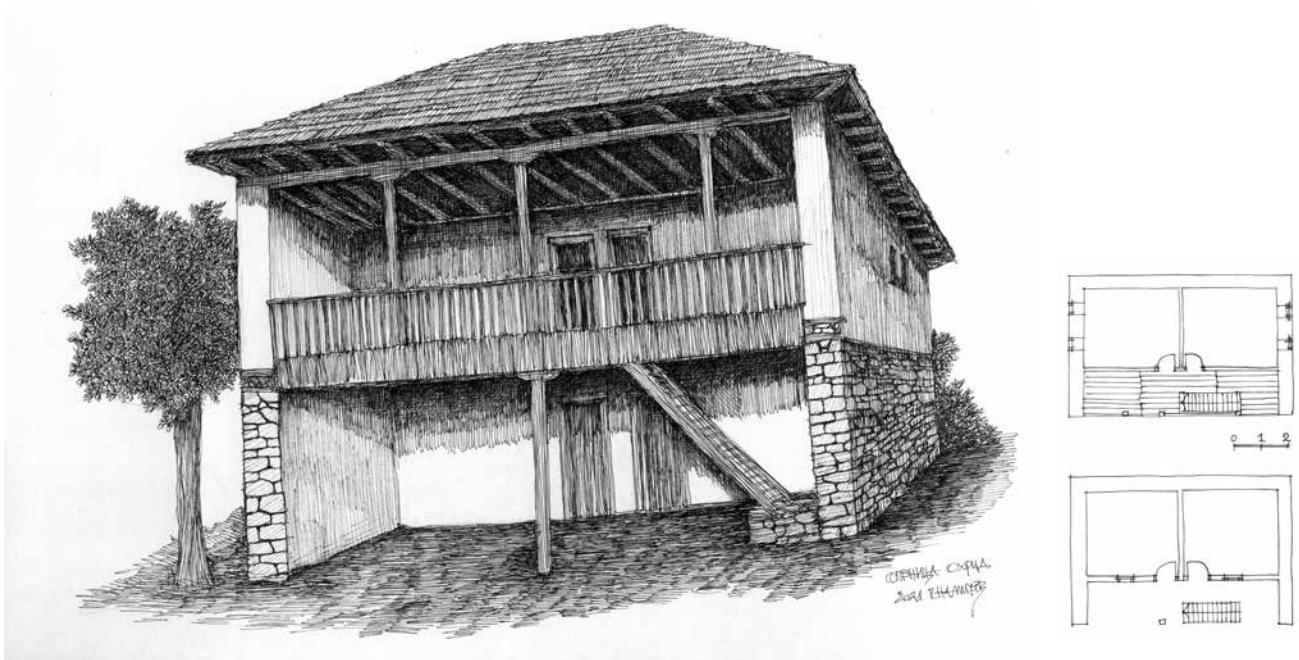
Сл.2.Изглед и основа на куќа со отворен чардак (модел1), Косел, охридско

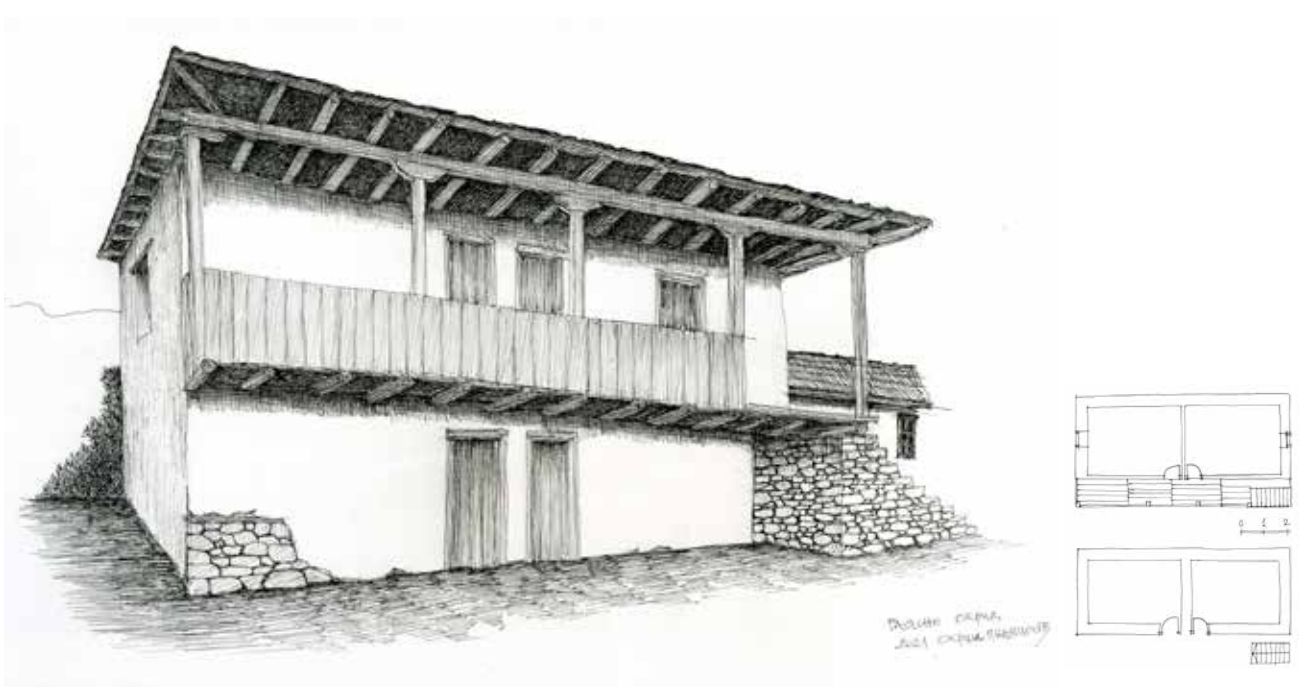
Сл.3.Изглед и основа на куќа со отворен чардак (модел1), Опеница, охридско

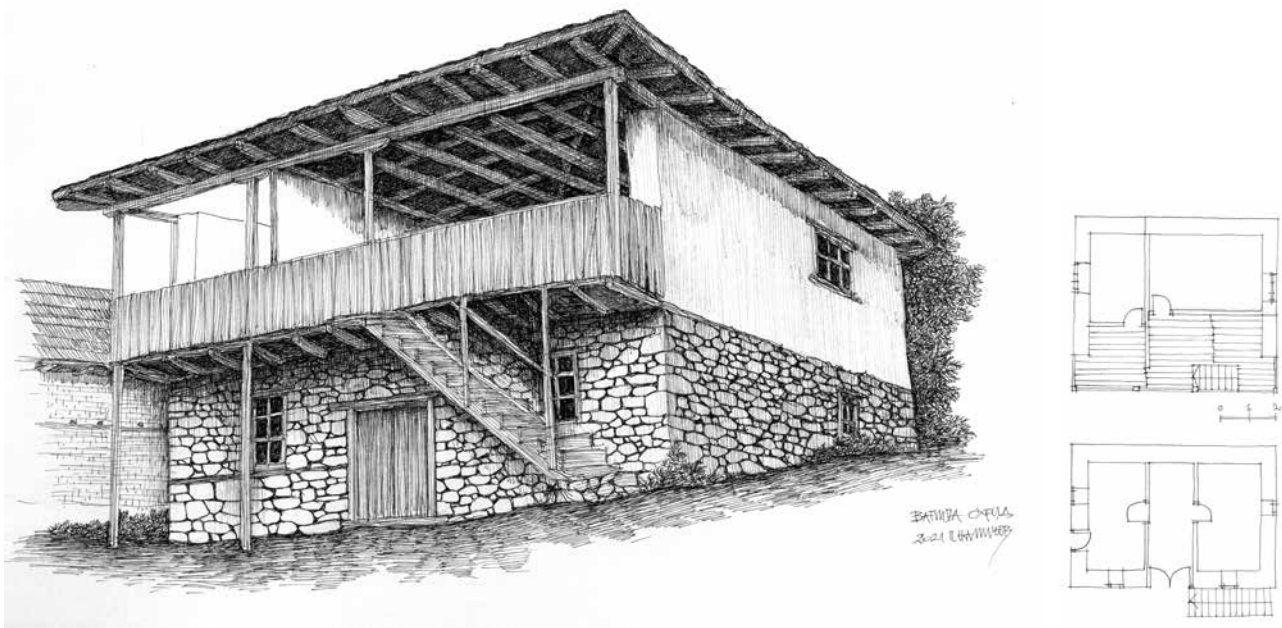
Сл.4. Изглед и основа на куќа со отворен чардак по целата должина (модел1), Опеница, охридско

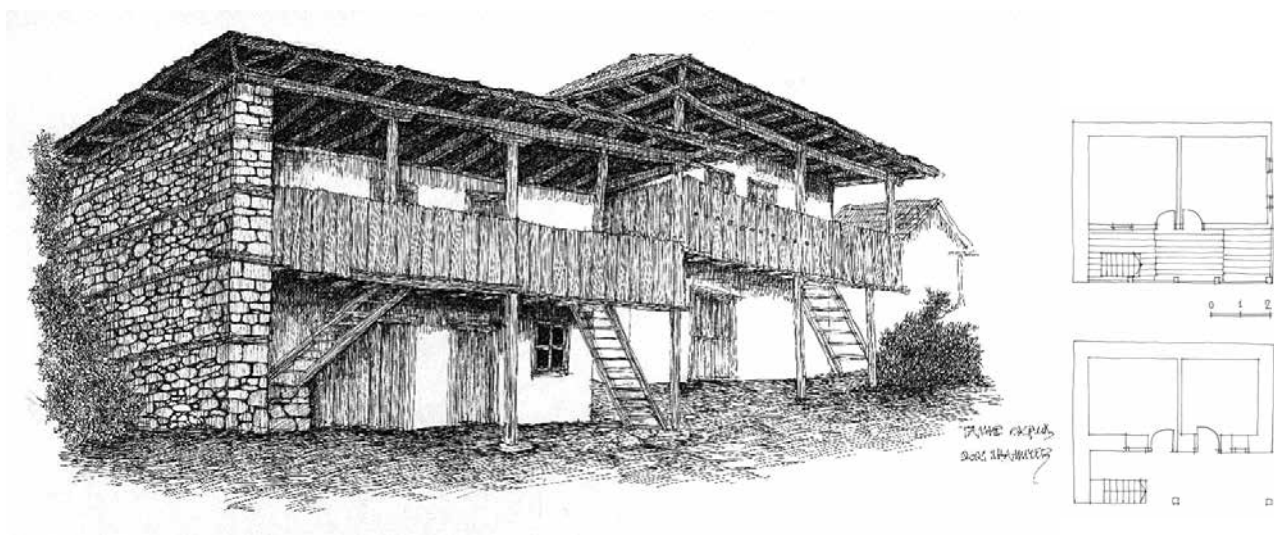
Сл.5.Изглед и основа на куќа со отворен чардак по цела должина (модел1), Опеница, охридско

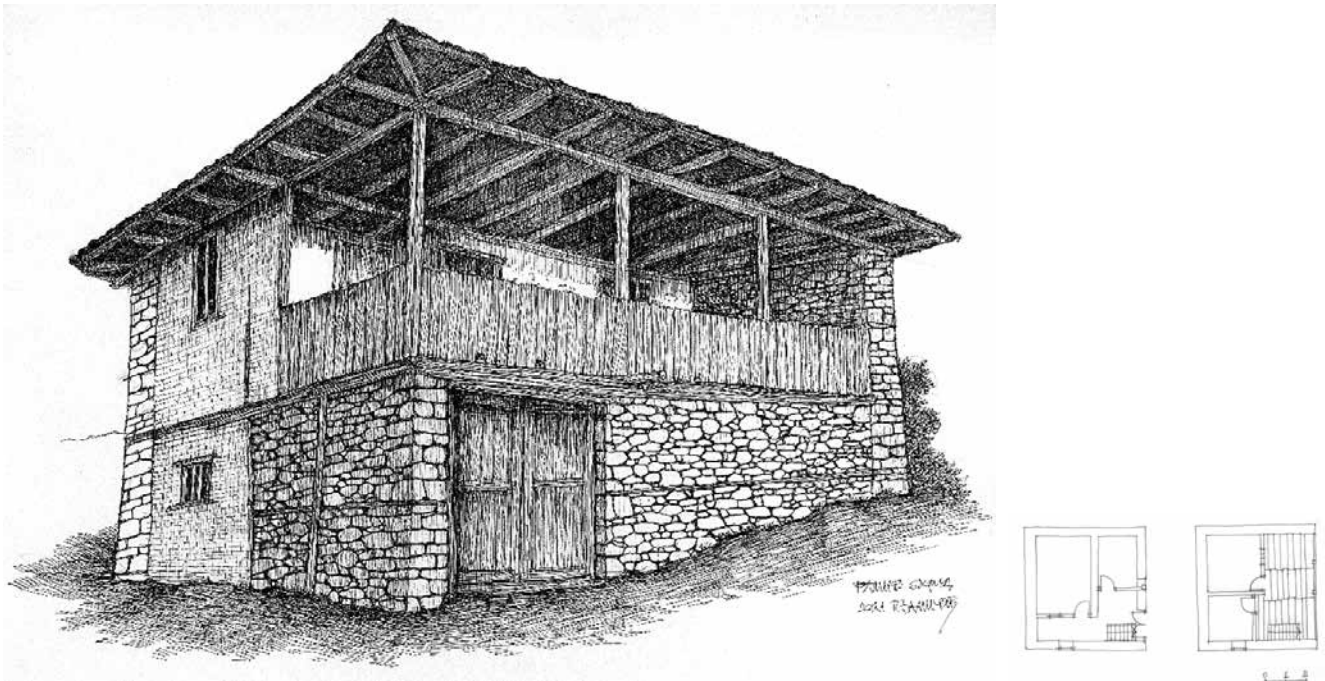
Сл.6..Изглед и основа на куќа со отворен чардак по цела должина (модел1), Расино, охридско

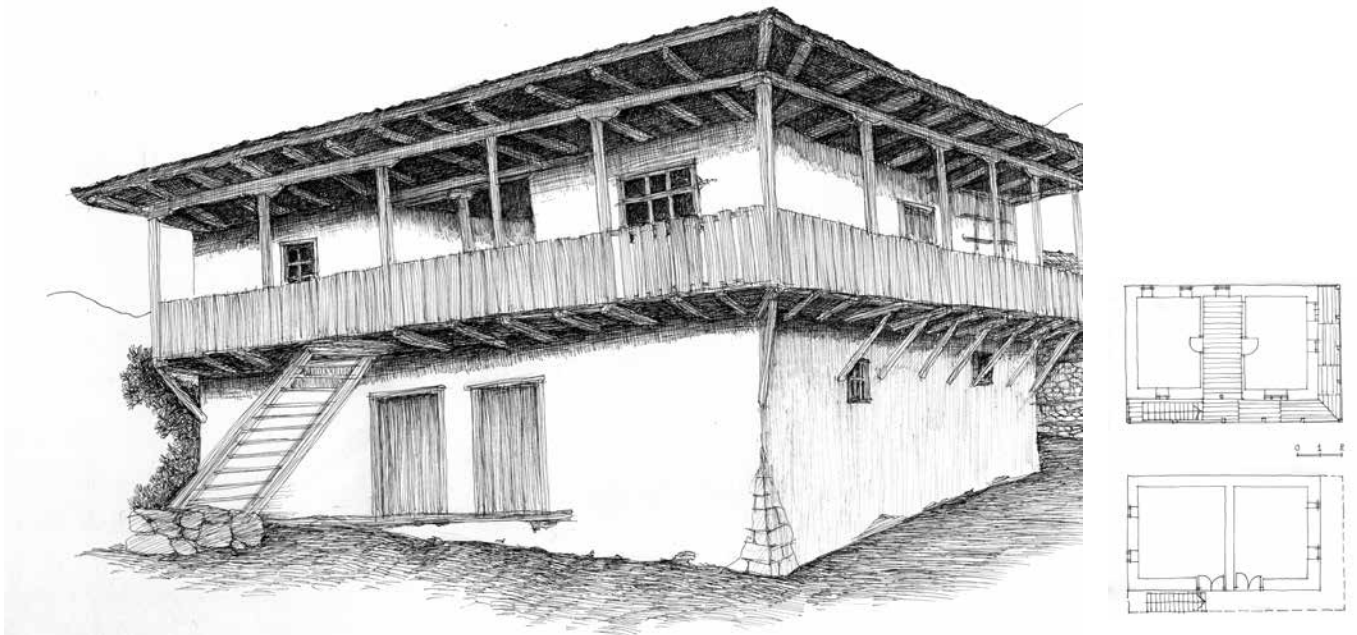
Сл.7.Изглед и основа на куќа со отворен чардак по цела должина (модел1), Вапила, охридско

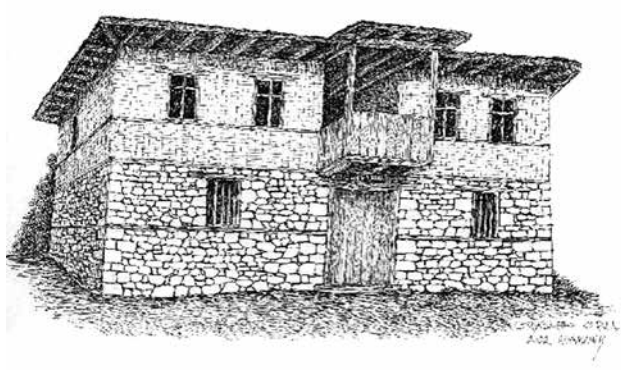
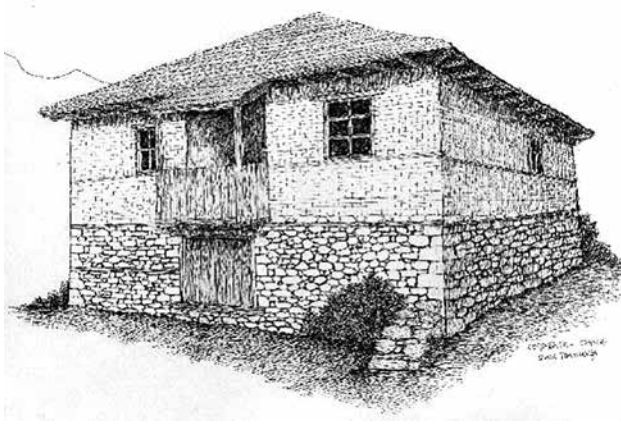
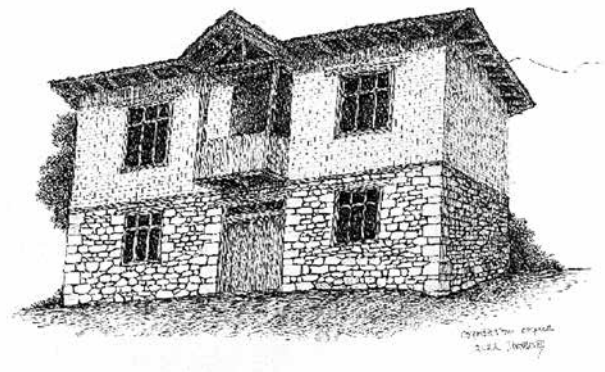
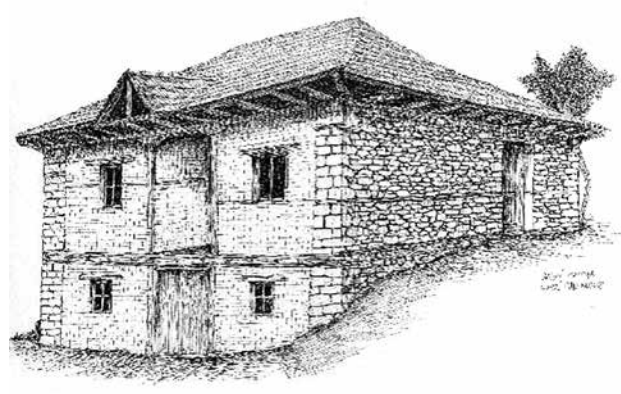
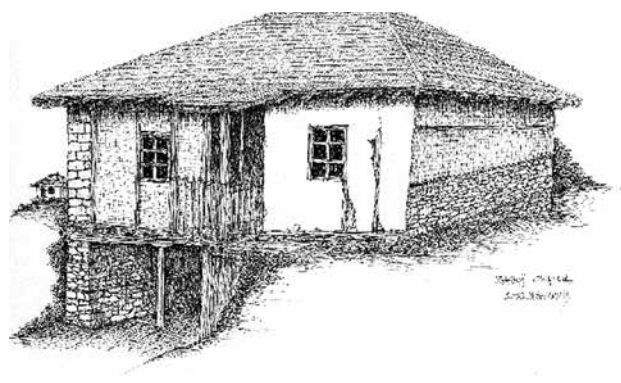
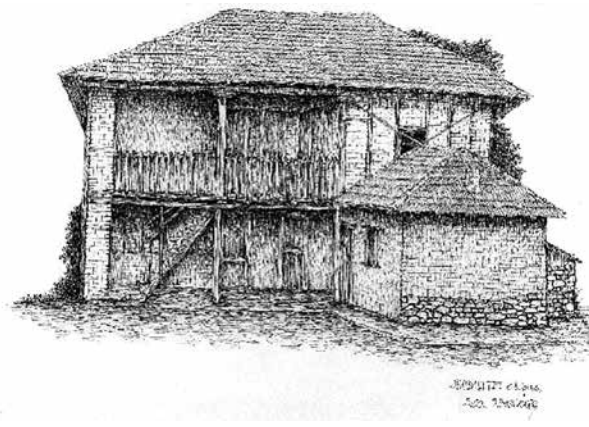
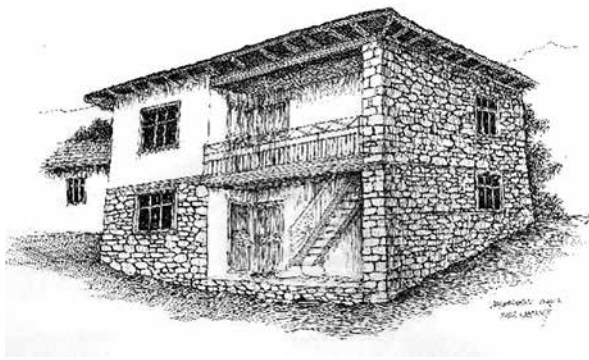
Сл.8.Изглед и основа на куќа со отворен чардак по цела должина (модел1), Рамне, охридско

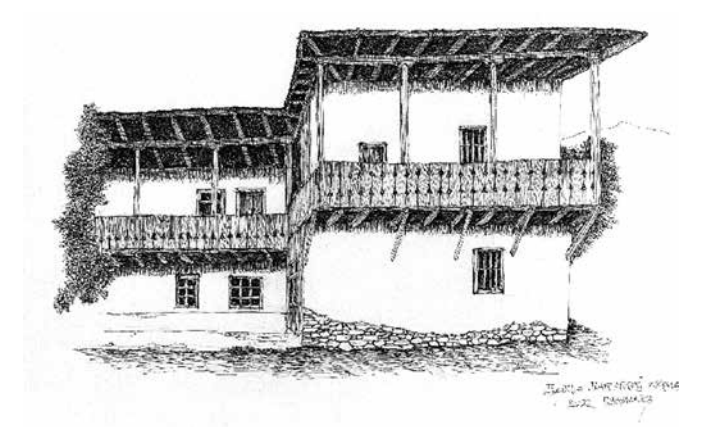
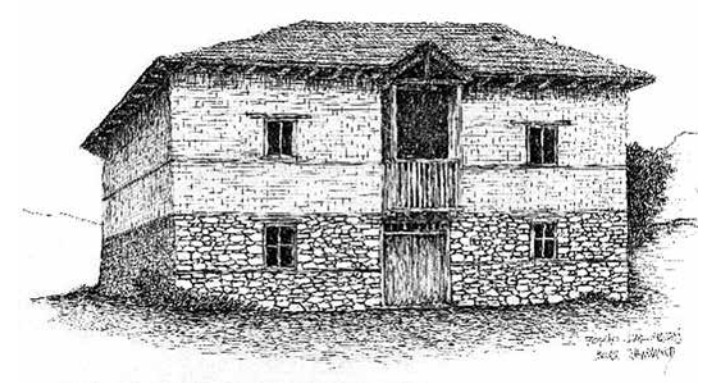
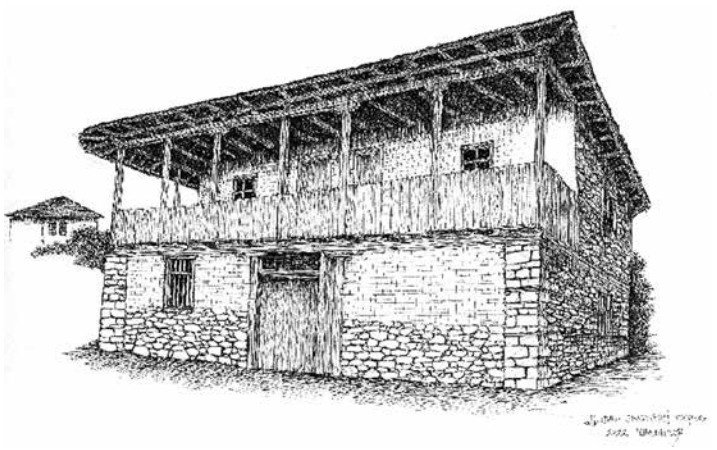
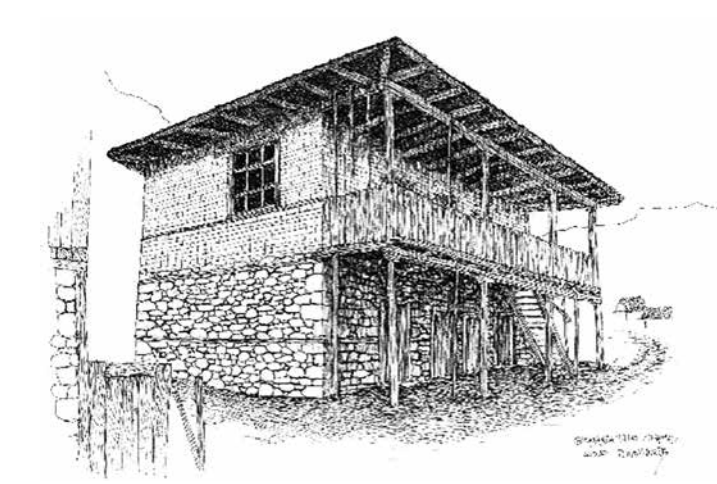
Сл.9.Изглед и основа на куќа со отворен чардак по цела должина (модел1), Расино, охридско

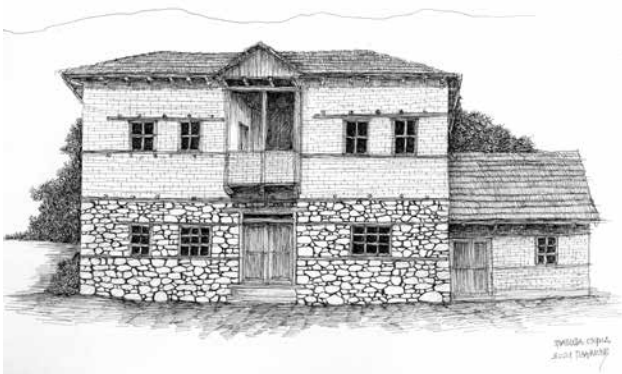
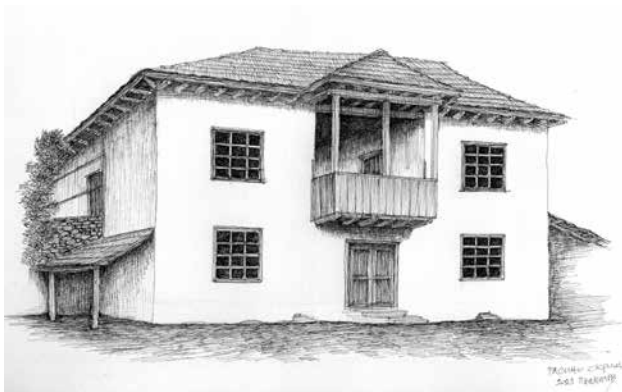
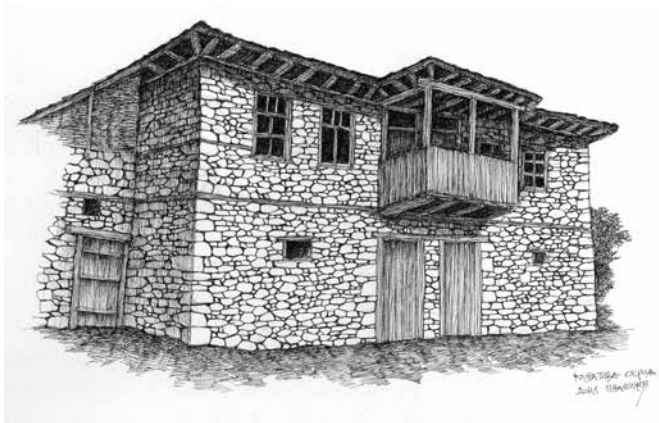
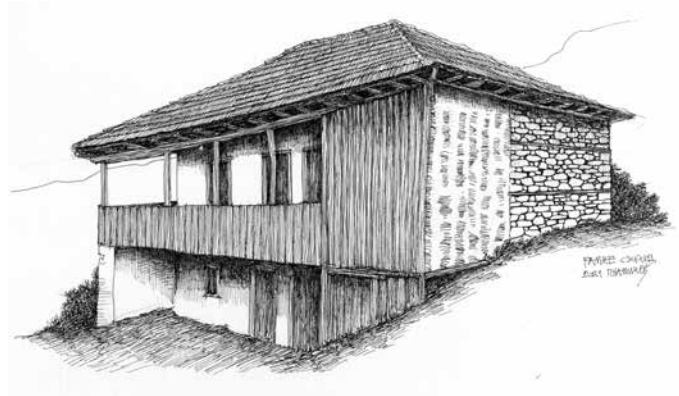
Сл.10.Изглед и основа на куќа со отворен чардак по цела должина (модел1), Расино, охридско

Сл.11. Изглед и основа на куќи со отворен чардак (модел1), Горно Коњско, Сливово, Ливиште, Завој, Скрабатно, охридско

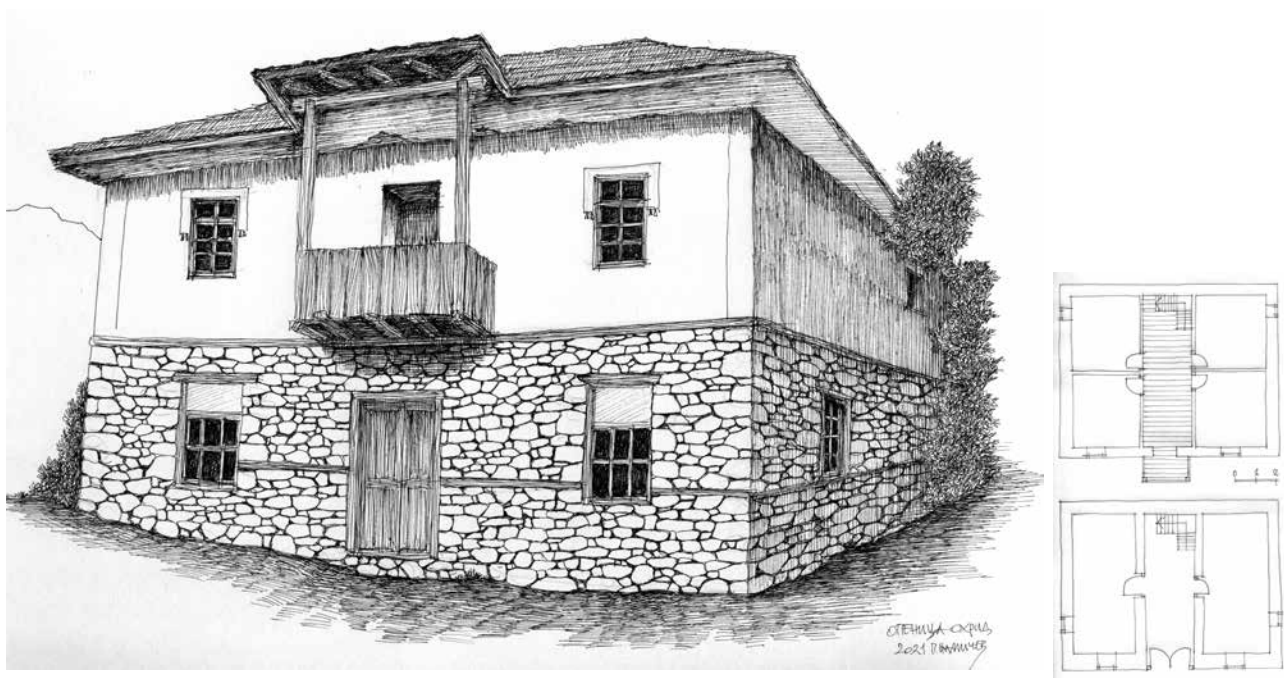
Сл.12.Изглед и основа на куќи со отворен чардак (модел1), Скрабатно, Долно Лакочерај, Горно Лакочерај, охридско

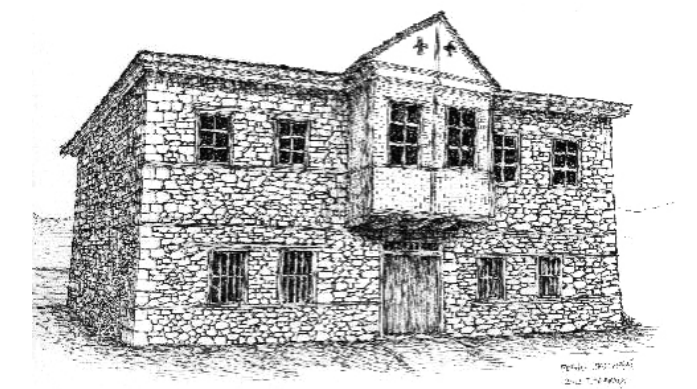
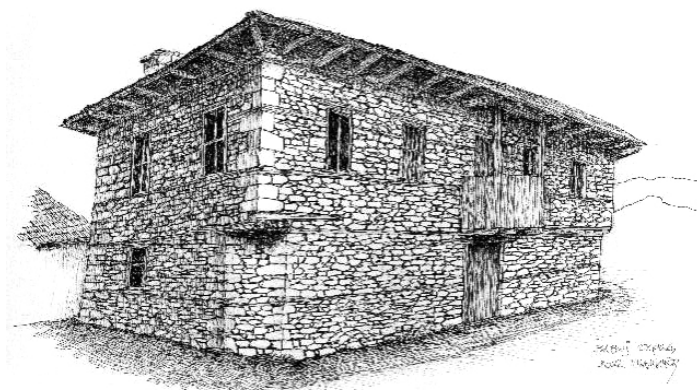
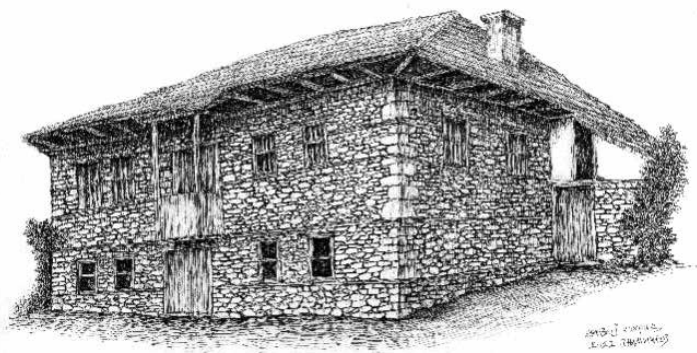
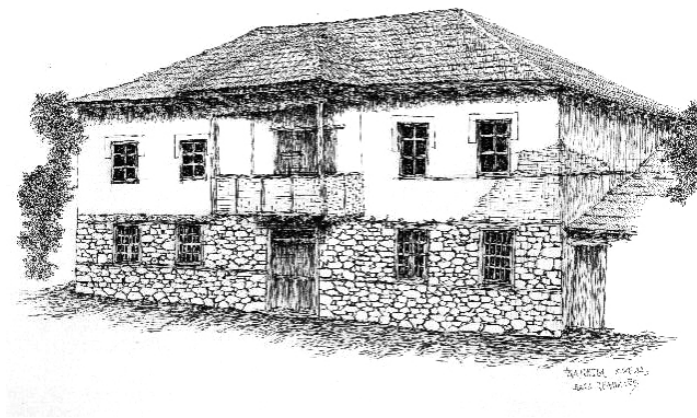
Сл. 13. Изглед на куќи од отворен тип (модел 1), Рамне, Куратица, Расино, Вапила, Охридско

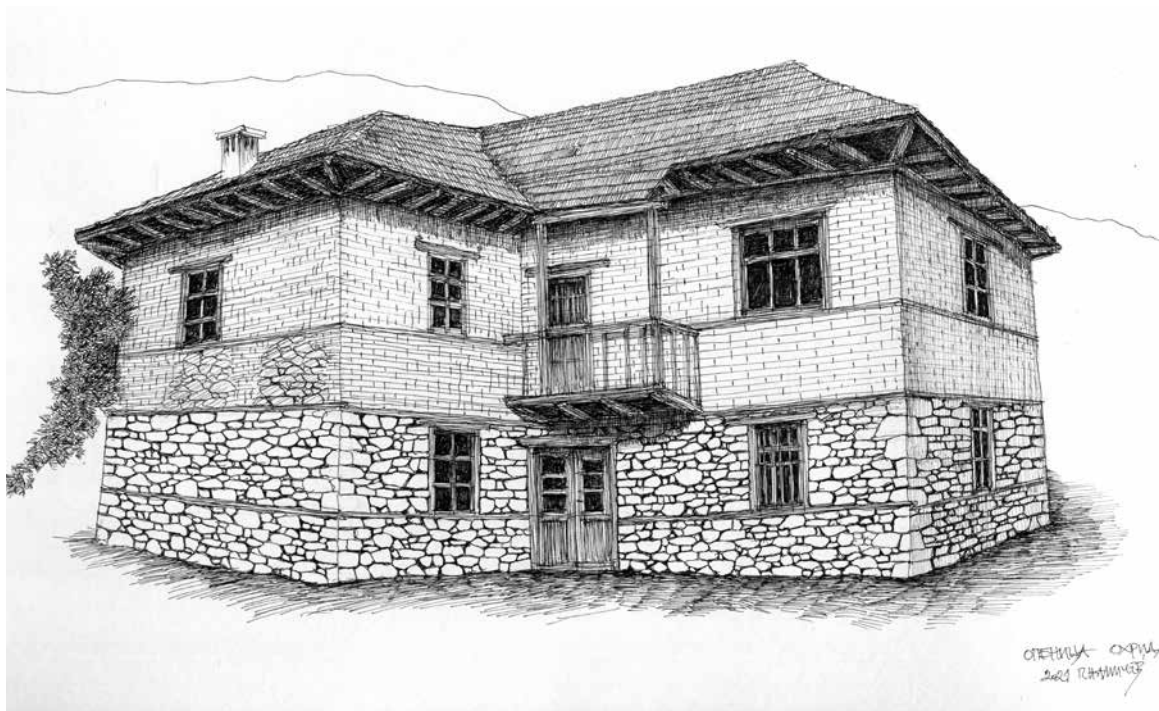
Сл.14.Надворешен изглед и основа на затворен тип на куќа со еркер (модел 3), Косел,охридско

Сл.15.Надворешен изглед и основа на затворен тип на куќа со балкон (модел 3), Опеница, охридско

Сл.16. Изглед и основа на куќи од затворен тип (модел 2), Вапила, Завој, Долно Лакочерај, охридско

Сл.17.Изглед на куќа со основа со форма на буквата Г, Опеница, охридско

А	
Б	
В	
Г	

Сл.18. Типови на просторност на основа на куќа со чардак, според положбата и формата на чардакот, охридска област: А. Со чардак во аголна положба, Б. Со чардак по длабочина на основата, В. Со чардак во положба по широчината на основата, Г. Со чардак со неправилна развиена форма.